

Anna Bodrova

Univerza »Sapienza«

Fakulteta za filologijo in filozofijo

Oddelek za evropske, ameriške

in medkulturne študije

Rim, Italija

anna.bodrova@uniroma1.it

<https://orcid.org/0000-0002-8625-6589>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2025.11.1.1>

UDK: 821.163.41.09:929-055.2"19"

821.163.6.09:929-055.2"19"

821.163.42.09:929-055.2"19"

Znanstveni članek

Mobilnost v avtobiografskih delih slovenskih, srbskih in hrvaških pisateljic iz prve polovice 20. stoletja

Povzetek

Prispevek je posvečen avtobiografskim besedilom iz prve polovice 20. stoletja, ki so jih napisale slovenske avtorice Marica Strnad, Marica Gregorič Stepančič, Marija Kmet, srbski pisateljici Isidora Sekulić in Jelena Dimitrijević, hrvaški pisateljici Marija Jurić Zagorka in Zdenka Marković ter avtorici s hibridno nacionalno identiteto Alma M. Karlin in Zofka Kveder. Vse te pisateljice so ustvarjale v času, ko so se ženske borile za svoje pravice; mnoge med njimi so bile aktivistke ženskega gibanja, njihova dela pa obravnavajo žensko vprašanje. Svoboda gibanja je pravica, ki so jo ženske v tistem času začele uveljavljati. Emancipacijski procesi za ženske na slovanskem Balkanu so bili tesno povezani z bojem za narodno osvoboditev (izpod Avstro-Ogrske, Osmanskega cesarstva, Italije). Prispevek obravnava nekatere vrste mobilnosti (geografsko, družbeno, poklicno) ne le kot sredstvo emancipacije, temveč tudi kot način spoznavanja svojih meja. Ženska mobilnost je prispevala k oblikovanju ženskega subjekta. Članek temelji na feministični teoriji subjekta, ki zavrača patriarhalno tradicijo binarnih opozicij, kjer je moški umeščen kot subjekt, ženska pa kot objekt. Avtofikijska besedila pri tem odigrajo ključno vlogo pri vzpostavljanju ženskega subjekta in njegovi kulturni reprezentaciji.

Ključne besede: ženska mobilnost, avtofikcija, slovenska literatura, srbska literatura, hrvaška literatura

Uvod v teorijo mobilnosti

Mobilnost in migracijski procesi igrajo pomembno vlogo v sodobnem svetu. Številni raziskovalci z različnih področij preučujejo feno-

men mobilnosti. Kot je znano, je težnja po potovanjih in premikanju značilna za človeka že od pradavnine in ni zgolj pojav sodobnega časa. Ruski antropolog Andrej V. Golovnjov (2009) na primer piše o fenomenu gibanja že v paleolitiku, medtem ko nemška genetika Johannes Krause in Thomas Trappe v knjigi *Potovanje naših genov* poudarjata, da migracije in preseljevanja niso izum novega veka ter da si brez priseljencev z različnih koncev sveta Evrope kot celine sploh ne bi mogli predstavljati (Krause in dr. 2019). Literarni zgodovinar Stephen Greenblatt podobno kot genetiki trdi, da si človeštva brez mobilnosti ni mogoče zamisliti. Mobilnost med drugim dviguje človekov status v družbi; tako je bilo po Greenblattovem mnenju v času starega Rima in tako je tudi danes (Greenblatt 2010).

V okviru socioloških raziskav sta prepoznavni dve glavni vrsti socialne mobilnosti: horizontalna in vertikalna mobilnost. Horizontalna družbena mobilnost označuje premik posameznika ali družbenega subjekta iz ene družbene skupine v drugo, ki se nahaja na isti družbeni ravni. Nasprotno pa vertikalna družbena mobilnost zajema premikanja med različnimi družbenimi sloji oz. plastmi, kar pomeni vzpon ali padec v družbeni hierarhiji. Glede na smer gibanja razlikujemo dve osnovni obliki vertikalne mobilnosti: mobilnost navzgor, ki predstavlja družbeni vzpon, in mobilnost navzdol, ki označuje družbeni padec (Sorokin 1992, 373–374).

Znani britanski teoretik mobilnosti John Urry razlikuje štiri glavne pomene izraza mobilnost. Prvi pomeni zmožnost premikanja, ki je lastna ljudem in predmetom. Drugi pomeni »množico« (*mob* v angleščini), kjer se mobilnost nanaša na neorganizirano množico, ki zahteva družbeni nadzor. Tretji vidik je družbena mobilnost, gibanje posameznika po družbeni hierarhiji navzgor ali navzdol, ki omogoča primerjavo njegovega položaja s položajem staršev ali začetnim položajem. Četrti vidik je horizontalna ali geografska mobilnost, ki se nanaša na gibanje v prostoru, vključno z migracijami in premikanji zaradi iskanja boljšega življenja ali bega pred grožnjami (Urry 2012, 74–75).

Urry navaja dvanajst oblik mobilnosti, med katerimi so: poslovna in poklicna potovanja; izobraževalna potovanja mladih; turizem; zdravstvena mobilnost; mobilnosti vojakov in upokojencev; migracije diaspore; premiki delavcev itd. Te oblike se nanašajo predvsem na fizično premikanje ljudi (Urry 2012, 79–80). Vendar Urry poudarja, da mobilnost ni vedno povezana s fizičnim premikanjem, ter izpostavi pet medsebojno povezanih vrst mobilnosti: telesno premikanje ljudi; fizično premikanje predmetov; imaginarno premikanje prek podob in medijev; virtualna potovanja v realnem času; in komunikacijsko premikanje prek različnih komunikacijskih kanalov (Urry 2012, 135–136).

Urry tako razlaga mobilnost kot kompleksen pojav, ki vključuje različne oblike in načine gibanja in premikanja, pogojene z nameni in družbenim kontekstom. K sistematizaciji tipov družbene mobilnosti je

prav tako pomembno prispeval tudi ruski in ameriški sociolog Pitirim Sorokin. Izpostavil je naslednje dejavnike individualne mobilnosti (razloge, zaradi katerih lahko ena oseba doseže večji uspeh kot druga): družbeni status družine, stopnja dosežene izobrazbe, narodnost, spol, telesne in duševne sposobnosti, zunanja podoba, pridobljena vzgoja, kraj bivanja ter poroka (Sorokin 1992, 392–404).

S prihodom nove dobe koronavirusov smo bili priča temeljiti spremembi razmerja med različnimi oblikami mobilnosti v naših življenjih. Telesno premikanje in fizične dejavnosti so se zmanjšale. Mnogi smo na lastni koži občutili dramatične omejitve mobilnosti, ki so močno vplivale na naš vsakdan. Izkušnja omejene mobilnosti nam danes morda omogoča lažje razumevanje, kako so razmišljale in čutile »jugoslovanske« (slovenske, srbske in hrvaške) pisateljice prve polovice 20. stoletja, ko so si želele potovati ali napredovati na svoji poklicni poti, a so pri tem naletele na številne ovire.

Prispevek obravnava predvsem geografsko mobilnost: potovanja, ki so botrovala nastanku potopisov. Geografska mobilnost je vrsta horizontalne mobilnosti, ki običajno ne pomeni spremembe statusa, temveč premikanje iz enega kraja v drugega ob ohranjanju istega statusa. Toda če do spremembe statusa ne pride takoj, lahko izkušnja potovanja (simbolni kapital) pozneje spremeni posameznikov status v družbi. Vendar je potovanje, čeprav je najbolj razvidna, le ena od možnih oblik mobilnosti. Članek analizira tudi takšno vrsto družbene mobilnosti, kot je poklicna mobilnost, in sicer poklicno napredovanje, izbira poklica.

Ženska mobilnost

Feministke so geografijo uporabile kot sredstvo za nov razmislek o subjektivnosti in možnosti za feministično afiniteto na vsaj tri načine. Prvi način obravnava oblike skupnosti, ki temeljijo na pluralizmu; »mesto¹, na primer, je uporabljeno kot model sobivanja v raznolikosti (diversity). Drugi način temelji na igri s pojmom umeščenosti (situiranosti). Tretji pa gradi na drugem in se vrti okoli pojma premestitve (displacement)« (Pratt in dr. 1994, 6).

Treba je omeniti, da so družbene meje včasih pogojne in nelinearne, zato so se pisateljice pogosto srečevale z nevidnimi mejami, tako vertikalnimi kot horizontalnimi. V teoriji spola obstajata pojma »stekleni strop« in »stekleni zid«: »nevidne in formalno neoznačene ovire, ki preprečujejo poklicno napredovanje žensk« (Denisova 2002) in drugih zatiranih skupin, zlasti manjšin.

¹ Vsakodnevna mobilnost (na primer posebnosti premikanja žensk po mestu) je bila pomemben predmet akademskega preučevanja v okviru feministične geografije. Pri razvoju te raziskovalne smeri je imela ključno vlogo revija *Gender, Place and Culture*.

»Stekleni zidovi« povzročajo koncentracijo žensk v manj donosnih panogah, omejujejo njihov dostop do finančnih in gospodarskih virov ter s tem tudi do struktur moči (Ševčenko 2016, 182). Skladno s konceptom Ariadne Konstantinou pojem »stekleni zid« ne uporabljam le v kontekstu kariere, temveč tudi v širšem pomenu, kot neizrečeno prepoved ženskam, da bi prekoračile meje prostora, ki jim ga je določila družba (Konstantinou 2018, 150–153).

Ženska potovanja in nasploh mobilnost žensk imajo v kulturi poseben status. S kulturnozgodovinskega vidika je bilo potovanje tradicionalno razumljeno kot moška dejavnost (Gözl 2010, 82). Dovolj je, da se spomnimo literarnega junaka Odiseja ali znanih popotnikov, kot sta Marco Polo in Krištof Kolumb. Če je bil moški povezan z javno sfero, je bila ženska (še v prvi polovici 20. stoletja) umeščena v zasebni prostor doma (Habinger 2006, 43), z vlogo žene in matere (Paul 2013, 44). Potovati je smela kot romarica (v skupini) ali v spremstvu svojega moža. Izobraževalna potovanja, t. i. *Grand Tour* ali *Kavalierstour*, ki so postala priljubljena med evropskimi mladimi plemiči od 15. stoletja dalje, ženskam niso bila dostopna (Paul 2013, 23). Samostojno potovanje, zlasti brez spremstva, je bilo za žensko nenavadno, pogosto pa tudi družbeno nesprejemljivo. Pisateljica, ki se je odločila za pot in nato ustvarila potopis ali roman, se je tako neposredno spopadla s tradicionalno spolno delitvijo vlog v družbi ter širila prisotnost žensk tako v javnem prostoru kot v literaturi.

Žanrska pripadnost

Korpus besedil, ki jih raziskujem, vsebuje avtobiografska dela različnih žanrov, med drugim avtobiografije, pisma, romane v pismih, avtobiografske romane in povesti, potopise, cikle esejev ter dnevnike. Pogosto jih je težko jasno žanrsko opredeliti, prav tako meja med dokumentarno in fikcijsko literaturo ni vedno razvidna. Teoretični problemi avtobiografije in avtofikcije so predmet obsežne znanstvene literature: od del Philippa Lejeuna (Lejeune 1975), Paula de Mana (de Man 1984) do sodobnejših študij (Tippner 2014 in 2016; Wagner-Egelhaaf 2013 in 2017; Barta 2015). V strokovnem diskurzu se pojavljajo izrazi, kot so: avtobiografija², avtobiografizem³, avtofikcija, avtodokumentar-

² V primeru avtobiografije lahko govorimo o pogodbi, ki jo skleneta avtor(ica) in bralec oz. bralka. Termin »avtobiografska pogodba«, kot je znano, je uvedel Philippe Lejeune. Po sklenitvi pogodbe bralec sprejme istovetnost avtorja, pripovedovalca in literarne osebe, ki neizbežno ostajajo različne instance. Zunaj tega prispevka bo ostala analiza soodnosa med avtorico, pripovedovalko in literarno osebo, ki ima pomembno vlogo v avtobiografskih besedilih.

³ Še vedno je smiselno razlikovanje med pojmom avtobiografija kot žanr in avtobiografizem oz. avtobiografskost kot slogovno sredstvo, modus pisanja, neke vrste odmev avtobiografskega žanra. Avtobiografske elemente najdemo v literarnih delih različnih žanrov.

nost, ego-dokument, life-writing (življenjsko pisanje), Selbstzeugnis (pričevanje o sebi) ipd. V okviru tega prispevka se ne bom podrobneje ukvarjala z razmejitevijo teh pojmov. Uporabljala bom precej sporen pojem *avtofikcija* v širšem⁴ pomenu, kot ga razume francoski raziskovalec Vincent Colonna: *fictionnalisation de soi* 'fikcionalizacija sebe' (Colonna 1989) ali *fabulation de soi* 'fabularna konstrukcija sebstva' (Colonna 2004), kot neke vrste samooblikovanje, ki ga pogojuje večna človeška potreba po samokreaciji kot obliki svobode (Colonna 2004, 34). Avtofikcijo lahko razumemo kot obliko transgresije in kot specifično identifikacijsko tehniko. Z uporabo tega termina želim poudariti, da avtobiografska besedila nastajajo kot rezultat samostilizacije in da gre pri njih za konstruiranje subjekta. Po mnenju francoskega filozofa Georgesa Gusdorfa si tisti, ki piše, želi neposrednega posredovanja svoje biti. Vendar pa je »pisec vedno nekdo drug, saj vsako pisanje pomeni distanco in odtujenje« (Gusdorf 1991,119).

Mobilne pisateljice

Za celovitejše razumevanje analiziranih avtofikijskih besedil je smiselno vsaj na kratko predstaviti tudi biografije njihovih avtoric. Njihova življenjska pot, izkušnje in kontekst delovanja pomembno prispevajo k razumevanju njihovega literarnega ustvarjanja v luči mobilnosti. V prispevku je zajetih devet pisateljic: Marica Strnad Cizerlj (1872–1953), Marica Gregorič Stepančič (1876–1954), Marija Kmet (1891–1974), Zofka Kveder (1878–1926), Isidora Sekulić (1877–1958), Jelena Dimitrijević (1862–1945), Marija Jurić Zagorka (1873–1957), Zdenka Marković (1884–1974) in Alma M. Karlin (1889–1950).

Vse te pisateljice imajo različen status v svojih nacionalnih književnostih. Najbolj znane med njimi so Isidora Sekulić v Srbiji, Zagorka na Hrvaškem in Alma Karlin v Sloveniji. V zadnjem času so raziskovalno zanimanje (Katja Mihurko, Svetlana Slapšak, Magdalena Koch idr.) pritegnila tudi dela Zofke Kveder (v Sloveniji⁵) in Jelene Dimitrijević (v Srbiji). Druge avtorice pa so danes skorajda pozabljene in še vedno ostajajo obrobne figure v nacionalnih (slovenskih oz. hrvaških) literarnih kanonih. V tem prispevku bom predstavila le fragmentarno izbrane biografije ter nekatera avtofikijska dela, ki jih vključujem v svojo analizo.

⁴ Tudi v tem primeru gre za posebno pisateljsko tehniko, modus pisanja, ki vključuje spreminjanje in prepletanje avtobiografskih dejstev, da bi nastalo fikcijsko delo v katerem koli žanru (tudi v žanru avtobiografskega romana). Avtofikcija postane za avtorico oz. avtorja element identifikacijske strategije, sredstvo za oblikovanje lastnega jaza.

⁵ Dela Zofke Kveder, ki je pisala v slovenščini in hrvaščini, so v Sloveniji bolj raziskana kot na Hrvaškem.

Isidora Sekulić, rojena v vojvodinski vasi Mošorin, velja za prvo poklicno pisateljico v Srbiji. Njeno ustvarjanje je običajno umeščeno v kontekst modernizma. Bila je odlična poznavalka številnih evropskih književnosti, prevajala je iz angleščine, nemščine, ruščine in drugih jezikov. Sekulić je bila prva ženska, sprejeta v Srbsko akademijo znanosti in umetnosti, prva predsednica Društva pisateljev Srbije ter ustanoviteljica in častna predsednica srbskega PEN-kluba. Poleg leposlovnih del je pisala tudi številne eseje in kritične članke. Njeno delo *Pisma iz Norveške* (1914) ima poseben status, saj je edino med obravnavanimi besedili vključeno v kanon nacionalne književnosti. Leta 1913, ko je bila Srbija na vrhuncu nacionalnega vzpona, ki so ga sprožile balkanske vojne, se je Sekulić odpravila na potovanje po Norveški, leto kasneje pa izdala svoj potopis. Po prepričanju te pisateljice mora človek veliko potovati, da si razširi obzorja. Že pri devetih letih je obiskala Istanbul. Kasneje je potovala v Francijo, Nemčijo, Anglijo, nekatere skandinavske države, pa tudi v Afriko, Alžirijo, Malo Azijo (Burso in nekatera druga mesta).

Z vidika socialne mobilnosti posebno zanimanje vzbuja avtobiografski roman *Kamen na cesti* (1937) hrvaške pisateljice **Marije Jurić Zagorke**⁶. Življenjepis Zagorke in biografija protagonistke njenega romana Mirjane sta si zelo podobna. Marija Jurić se je rodila v vasi Negotec v zelo premožni družini; njen oče je bil upravitelj posestva barona Raucha. Bodoča pisateljica, ki se je šolala v Varaždinu in Zagrebu, je morala zaradi družinskih težav opustiti študij in se poročiti z madžarskim uradnikom. Po treh letih neuspešnega zakona je Zagorka naposled pobegnila od moža v Zagreb in se kasneje tudi uradno ločila. Tudi literarna oseba Mirjana se je rodila na posestvu in že v otroštvu trpela zaradi nenehnih preprirov med staršema. Zanimivo je, da kljub številnim podobnostim med življenjepisoma obstaja bistvena razlika: pisateljica je dočakala 84 let (v času nastanka romana je bila stara 64), medtem ko si njena junakinja vzame življenje. Posebej velja izpostaviti, da je *Kamen na cesti* edino Zagorkino delo s tragičnim koncem.

Slovenska pesnica in pisateljica **Marica Strnad Cizerlj** se je rodila na Štajerskem v družini notarja. Delala je kot učiteljica. Poleg poezije je objavljala tudi polemične članke o položaju žensk, zlasti učiteljic. Ivanka Zajc-Cizelj jo opisuje kot »narodno zavedno, nemirno in odločno« (Zajc-Cizelj 2012, 129). Leta 1899, ko je Marica spoznala kaplana Alojzija Cizerlja, se je njeno življenje drastično spremenilo: »pred moralnim zgražanjem in zavračanjem okolice sta se učiteljica-pesnica in kaplan-asket umaknila preko Pariza v Rusijo, kjer sta prestopila v pravoslavno vero in se poročila« (Zajc-Cizelj 2012, 132). Oba sta delala v nemški gimnaziji v Kišinjevu, rodil se jima je sin, a njun zakon je bil nesrečen. Maričin mož je zapustil Rusijo leta 1905, ona pa šele leta

⁶ Izbrano bibliografijo del, posvečenih tej avtorici, gl. na: <https://zagorka.net/bibliografija/>

1920. Svoje vtise s potovanja v Rusijo je začela objavljati v Slovenskem narodu od leta 1899 do 1900: *Pismo iz Rusije*, 1899–1900, *Marsikaj iz Rusije*, 1900.

Pisateljica, pesnica in prevajalka **Marica Gregorič-Stepančič** se je rodila v Trstu v kmečki družini. Dolgo je delala kot učiteljica, dokler se ni poročila in je morala opustiti svoje najljubše delo. »Učiteljski poklic je bil po njenem nezdružljiv z družinskim življenjem ženske in njenim materinjenjem« (Verginella 2012, 141). Vso svojo ustvarjalno energijo je preusmerila v družbeno (v okviru ženske podružnice Ciril-Methodove družbe v Trstu), založniško in časnikarsko dejavnost – bila je urednica mesečnika *Jadranka: glasilo zavednega ženstva*. Gregorič je potovala po Evropi, Severni Afriki in Maleziji. Marica Gregorič-Stepančič je pisala o Skandinaviji: *Izprehod po Skandinaviji* (Jadranka 1922) ter drobne popotne skice *Lundska kriptá* in *Upsalska katedrala* (DS 1912). Ustvarila je tudi potopis *Izlet po Balkanu* (Naša bodočnost 1912).

Slovenska pisateljica **Marija Kmet** se je rodila v družini učitelja na Dolenjskem (Št. Lovrenc ob Temenici), ker pa je njen oče zgodaj umrl, so jo vzgajali sorodniki. Študirala je v Mariboru in Ljubljani. Po poklicu je bila prav tako učiteljica. Devet let (1910–1919) je živela in delala v cesarskem Trstu, nato se je morala zaradi političnih razlogov preseliti v Ljubljano. Leta 1920 je bila upokojena, notranji mir pa je, kot sama pravi, našla v veri v Boga. Literarna zgodovinarka Katja Mihurko Poniž jo opisuje kot »avtorico depresivne proze, ki se je reševala z vero in verjetno utihnila zaradi strogih kritik« (Mihurko 2012, 243). Kot prepartandka je obiskala Bosno, Assisi in Rim. Med drugim je napisala potopis *Iz Bosne* (LZ 1914) in avtobiografijo *Moja pota* (1933).

Pisateljica in pesnica **Jelena Dimitrijevič⁷** se je rodila v številčni, a zelo premožni družini v mestu Kruševac v Kneževini Srbiji, pozneje pa postala državljanka Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Že od otroštva je kazala veliko strast do branja, a ker si je pri enajstih letih poškodovala oko, je morala opustiti načrt, da bi nadaljevala šolanje na ženski gimnaziji v Beogradu. Zdravniki so ji odsvetovali naprezanje vida ter ji prepovedali branje in pisanje, da ne bi popolnoma oslepela – zato je to počela skrivaj. Ko se je pri devetnajstih poročila s častnikom, se je njeno življenje spremenilo: mož je podpiral njeno ljubezen do knjig in skupaj sta veliko potovala. Sedemnajst let sta živela v Nišu, nato pa se preselila v Beograd, kjer je Jelena – z izjemo obdobj, preživetih na potovanjih – ostala do konca življenja. Aktivno je sodelovala pri srbskih ženskih organizacijah. Med balkanskimi vojnami je delala kot bolničarka v beograjski bolnišnici. Prva svetovna vojna je pisateljici prinesla hudo preizkušnjo – leta 1915 ji je umrl mož. V primerjavi s

⁷ Biografijo in kratek pregled njenega dela gl. na spletni strani, posvečeni teoriji in zgodovini ženske književnosti v srbsčini pred letom 1915: <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/autorke/jelena-j-dimitrijevic>

svojimi sodobnicami je Dimitrijević veliko potovala. Potopisi predstavljajo enega osrednjih segmentov njenega ustvarjanja: *Pisma iz Soluna* (1916), *Pisma iz Indije* (1928), *Sedam mora i tri okeana* (1940), *Novi svet ili u Americi godinu dana* (1934) in drugi.

Pisateljica slovenskega porekla **Zofka Kveder** se je rodila v Ljubljani v revni in disfunkcionalni družini. Zgodaj se je osamosvojila in zapustila domače okolje; pogosto je menjala bivališča: živel je v Pragi in Zagrebu, krajši čas tudi v Trstu, Bernu in drugih mestih. Napisala je nekaj potopisov, med njimi so *Pismo iz Züricha* (1899), *V Sarajevem* (1904/1905), *Praga* (1904) idr. Osrednja tematika njenega literarnega ustvarjanja je usoda ženske, pogosto obravnavana skozi prizmo feminističnih idej, ki jih je avtorica tudi javno zagovarjala. Kveder je dolgo bila v senci svojih moških sodobnikov, šele v zadnjem času pa je – predvsem po zaslugi znanstvenega in popularizacijskega dela Katje Mihurko⁸ – zavzela svoje mesto v slovenskem literarnem kanonu. V analizo vključujem med drugim njeni avtobiografski besedili: povest *Moja prijateljica* (1900) in istoimensko črtico iz leta 1901.

Zdenka Marković se je rodila v Požegi, v osrednji Slavoniji, ki je tedaj spadala pod Avstro-Ogrsko. Študirala je slavistiko, umetnostno zgodovino in filozofijo v Zagrebu ter polonistiko v Fribourgu v Švici, kjer je leta 1914 zagovarjala doktorsko disertacijo⁹ o dramatici poljskega pisatelja Stanisława Wyspiańskiego (*Der Begriff des Dramas bei Wyspiański*). Do upokojitve leta 1940 je vrsto let poučevala hrvaški jezik na zagrebških gimnazijah. Veliko je potovala po Evropi, zlasti po Poljski. Med drugo svetovno vojno je bila prisiljena zapustiti Zagreb in se zateči v Dalmacijo. Poleg doktorske disertacije, številnih člankov in leposlovnih del je Marković izdala tudi dve znanstveni monografiji. Ena je posvečena hrvaškemu kiparju Frangešu Mihanoviću (1954), druga pa nosi naslov *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI. do svršetka XVIII. stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena* (1970) in preučuje manj raziskano področje dalmatinsko-dubrovniške literature. Tudi delo Zdenke Marković ostaja slabo raziskano. Njeno ime pa se pogosto omenja v povezavi z nobelovcem Ivom Andrićem, s katerim si je dopisovala med letoma 1918 in 1932; ohranjenih je skupno sto pisem.

Delo **Alme M. Karlin**, nemško govoreče pisateljice slovenskega rodu, težko umestimo v okvir ene ali druge nacionalne literature zaradi hibridnosti¹⁰ njenega kulturnega konteksta. Njen oče, sin slovenskega kmeta, major avstro-ogrške vojske v pokoju, je pravil: »Avstrijski oficir nima narodnosti! Njegovo življenje pripada cesarju in domovini!« (Karlin 2010, 41). Njena mati Vilibalda Karlin (njeno dekliško ime je

⁸ O njenem delu gl. na primer monografijo Mihurko Poniž (2003).

⁹ O njenem delu gl. Sablić Tomić (2008, 77–88 in 83–84).

¹⁰ O tej temi gl. Bodrova (2014).

Miheljak) je bila učiteljica v nemški šoli. Pri Karlinovih doma so se vedno pogovarjali nemško. Alma, ki je znala veliko tujih jezikov, je služila denar z inštrukcijami in prevodi, pozneje pa s številnimi publikacijami. Šest let (od 1908 do 1914) je bodoča pisateljica živela v Londonu, delala v prevajalski agenciji. Leta 1914 po začetku prve svetovne vojne je Alma postala državljanka sovražne države, zato je London zapustila in za štiri leta odšla v Skandinavijo. Tam se je odločila postati pisateljica in potovati okrog sveta. Leta 1918 se je Alma Karlin vrnila v Celje in odprla jezikovno šolo. Tako ji je uspelo zaslužiti denar za začetno fazo potovanja. Leta 1919 je šla na pot. Med svojim osemletnim potovanjem je obiskala Peru, Panamo, Kostariko, Honduras, Mehiko, ZDA, Havaje, Japonsko, Korejo, Kitajsko, Tajvan, Avstralijo, Novo Zelandijo, Fidži, Novo Kaledonijo, Papuo Novo Gvinejo, Indonezijo, Karolinske otoke, Javo, Malezijo, Tajska, Indijo in še druge kraje. Leta 1929 in 1930 sta pri nemški založbi Wilhelma Kohlerja izšla prvi del potopisa z naslovom *Einsame Weltreise (Samotno potovanje)* in drugi del *Im Banne der Südsee (Urok Južnega morja)*. Obe knjigi imata enak podnaslov: *Tragedija ženske*. Prva izdaja je bila hitro razprodana, kar je vodilo k ponatisu obeh knjig.

Druženokulturni kontekst

Kaj poleg želje po mobilnosti oz. potovanjih povezuje te pisateljice? Večina avtoric, ki jih raziskujem (z izjemo Jelene Dimitrijević in Marije Jurić Zagorke), je kot svoj poklic opravljala delo učiteljice, kar je bilo značilno za tisti čas. Vendar je bil položaj učiteljic v tistem obdobju, zlasti na Slovenskem, pogosto povezan z različnimi omejitvami: »Učiteljicam je bila priznana pravica, da se lahko poročijo in kljub temu obdržijo službo šele po končani prvi svetovni vojni, do takrat pa je bilo tako javno kot tudi strokovno mnenje (z le redkimi izjemami) na strani celibata učiteljic« (Zajc-Cizelj 2012, 131).

Preučevana besedila so bila izbrana glede na regijsko, ne pa jezikovno pripadnost. Iskanje gradiva še poteka; za celovitejši vpogled na primer manjkajo ženski ego-dokumenti z območja Bosne in Hercegovine. Poskušam upoštevati večkulturno in večjezično situacijo območij, ki so po letu 1918 tvorila Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (od leta 1929 – Jugoslavijo). Dežele, ki so postale del nove države, so imele različno zgodovinsko in kulturno ozadje: slovenske in hrvaške dežele so dolga stoletja pripadale Avstro-Ogrski, Srbija je bila pod oblastjo Osmanskega cesarstva in deloma tudi pod Avstro-Ogrsko, Bosna in Hercegovina pa pod vplivom obeh imperijev.

Raznolikost kulturnih in jezikovnih kontekstov se odraža tudi v delih obravnavanih pisateljic. Isidora Sekulić in Jelena Dimitrijević sta ustvarjali v srbskem jeziku. Zofka Kveder je pisala v več jezikih: slovensko, hrvaško in nemško. Slovenska pisateljica Marija Kmet, ki je odlično obvladala nemščino, se je zavestno odločila pisati izključno v sloven-

ščini. Marija Jurić Zagorka, ki je znala madžarski in nemški jezik, je svoja literarna dela dosledno pisala le v hrvaščini. Hrvatica Zdenka Marković, ki je obvladala nemščino, francoščino in poljščino, je leposlovje ustvarjala v maternem jeziku.

Kulturni kontekst z vso svojo raznolikostjo razkriva številne podobnosti: ena država od leta 1918, podobni procesi v nacionalnih literaturah (navdušenje nad moderno ter zanimanje za nacionalna vprašanja). Vse te pisateljice so ustvarjale v obdobju aktivnega boja za pravice žensk, mnoge med njimi so bile tudi aktivistke ženskega gibanja (Zagorka, Kveder, Dimitrijević, Strnad). V vsakem primeru pa se ženskim vprašanjem neposredno posvečajo v svojih delih.

Nekatere pisateljice so sodelovale pri nastanku prvih ženskih časopisov in revij, kot so *Slovenka*, *Ženski list* (kasneje preimenovan v *Hrvatica*), priloga *Frauenzeitung* zagrebškega časopisa *Agramer Tagblatt* ter *Ženski svet* (kasneje *Jugoslovanska žena*). Ti naslovi pričajo tako o iskanju nacionalne identitete kot tudi o tesni povezavi med konstruktoma naroda in spola. Boj za pravice žensk se v biografijah in delih slovenskih, srbskih in hrvaških pisateljic pogosto prepleta z bojem za narodno osvoboditev (izpod Osmanskega cesarstva, Avstro-Ogrske, Italije). Nekatere avtorice pa razmišljajo tudi o vplivu »zasušnjevalcev« na svojo kulturo, kar se odraža v razmišljanjih Sekulić na temo *Vzhod-Zahod* in preučevanje Dimitrijević glede turškega načina življenja. To povezavo med spolno in narodno identiteto najbolje izraža izjava Jelene Dimitrijević iz knjige *Sedam mora i tri okeana. Putem oko sveta: »Mi, žene srpske nismo manje patriotke od žena egipatskih; ili žene egipatske patriotke su kao žene srpske. Jedan veliki deo zasluge što je od male Srbije postala velika Jugoslavija – ne pripada li ženama srpskim?«* (Dimitrijević 1940, 213).

Število napisanih potopisov in število obiskanih držav sta v določenem smislu primerljivi pri srbski pisateljici Jeleni Dimitrijević in nemško pišoči Slovenki Almi Karlin. Nekatera izmed obravnavanih besedil imajo transnacionalen značaj, zato jih je težko opredeliti znotraj določene nacionalne književnosti (na primer besedila Kveder ali Karlin). Težave pri identifikaciji kulturnega konteksta del Karlin in Kveder so prisotne tudi v recepciji njunega ustvarjanja.

Nekatera obravnavana besedila lahko imenujemo »avtobiografije v gibanju« – saj jih lahko v večji ali manjši meri uvrstimo med potopise¹¹. Ko se potopiske znajdejo v drugih državah ali regijah, razmišljajo o sebi in svoji državi (primerjavo tuje države s svojo lahko smatramo za obče mesto potopisnega žanra). Potopis lahko štejemo za svojevrstno skrito avtobiografijo. V zvezi s tem je smiselno upoštevati teorijo nomadizma Rosi Braidotti, ki temelji na idejah Gillesa Deleuza, po katerem se intelektualni nomadizem začne s prečkanjem meja (Braidotti 2001, 145).

¹¹ O povezavi med avtobiografijo in potopisno literaturo gl. Pelz (1993).

Želja po prečkanju meja (družb, kultur, držav) je prisotna v vseh avtofikijskih besedilih teh pisateljic, kar je po Braidotti ena od značilnosti nomadizma z njegovim »izrazitim zavedanjem mobilnosti meja« (prav tam, 159).

Poglejmo nekatere impulze, ki porajajo hrepenenje po mobilnosti – od notranjega občutka utesnenosti v znanem do privlačnosti skrivnostnega, še neznanega. Ta prepletena vzgiba – klic neznanega in beg v neznano – oblikujeta dinamiko mobilnostnih praks.

Klic neznanega

»Najpomembnejši in najbolj izmuzljiv trenutek je prehod iz statike v dinamiko, trenutek odločitve, prehod od motiva k dejanju. Ta trenutek je največja skrivnost zgodovine; če ga ulovimo, ga ujamemo kot statični, zamrznjeni kader, ne kot impulz ali pospešek« (Golovnjov 2009, 13).

V mnogih primerih ženska v tišini zasebnega prostora lažje sliši klic popotništva kot moški, ki več časa preživi v hrupu javnega prostora. Vendar se je »jugoslovanska« ženska v prvi polovici dvajsetega stoletja veliko težje kot moški odzvala na ta impulz in uresničila željo po mobilnosti.

Ponovno velja opozoriti na motiv želje po mobilnosti (potovanju) v avtofikijskih besedilih slovenskih, srbskih in hrvaških pisateljic. Pogosto te avtorice naknadno, po vrnitvi s potovanja ali selitvi v besedilu osmišljajo izvor sanj o gibanju, kje se je vse začelo, kakšni motivi so jih vodili, kje in kdaj so se odločile za potovanje.

V besedilih skoraj vseh obravnavanih avtoric se pojavlja refleksija o mobilnosti. Običajno se te želje po gibanju porajajo v zaprtih prostorih. Tako je imela Isidora Sekulić v svojem otroštvu nenavaden prostor za igro, kot Diogen je sedela v sodu in sanjerala o daljnih deželah. To otroško izkušnjo avtorica opisuje v avtobiografskem eseju *Bure* iz knjige *Saputnici* (1913).

Tukaj naletimo na značilnosti (t. i. obča mesta) avtobiografije: pripovedovalka-protagonistka (običajno v avtobiografiji sovpadata) se spominja svoje preteklosti, zelo pogosto otroštva. Pri Sekulić gre za spomine na najljubše aktivnosti iz otroštva: njena avtobiografska literarna oseba si rada ogleduje slike v znanstvenih priročnikih in pobarvankah. Skoraj ves prosti čas preživi na dvorišču, kjer pleza v stari razpadajoči sod ali, kot pravi pripovedovalka, precej veliko kad („kaca“):

»Mala bleda devojčica sanjala je u buretu svoju robinzoniadu. Sanjala o velikim morima po kojima se koralska ostrva ljuljaju kao kotarice cveća. O predelima gde sunčani zraci u teškim debelim viticama padaju na zemlju, i gde nema druge hladovine i svežine do kad morske tice rašire svoja krila i vodom sa svoga perja poprskaju cveće. Sanjala o strašnoj studii i glečerima iz čijih se pukotina plazi čudna plava svetlost... « (Sekulić 1961, 12).

Mala Isidora, ki je sedela v sodu, si je predstavljala, kako se giblje v velikem svetu. V naslednjem odlomku opazimo prehod v prvo osebo:

»A svud unaokolo, po trulim i hrapavim bokovima moga bureta, debelim potezima bele i zelene krede i raznim iščupanim ilustracijama markiran je bio ceo svet i sve što je u svetu.

Kontinenti, mora, ostrva, sve u onom redu dečjih krasnopisnih vežbanki gde jedno uz drugo stoje Njujork i Čačak, Jagodina i Formoza. A po vodi sam, na tankom konopcu, vukla fantastično i pažljivo izrezane i sklopljene lađice u kojima su, u paralelnim redovima, sedeli po dvadeset veslača od hartije, jedan kao drugi, svi sa nepomičnim tankim drvenim veslima, i vozila ih po čitavo dopodne, sve po jednom istom moru, čas u Braziliju, čas na Madagaskar, čas opet tamo gde uvek ima snega i saonica, irvasa iinja« (Sekulić 1961, 14).

Zdenka Marković v avtobiografiji *Prozori moga djetinjstva* (1941) opisuje, kako se je vsako jutro, ko se je zbudila v zaprtem prostoru sobe v očetovi hiši v Požegi, znašla v neznanem svetu (Marković 1941, 28–32). Zavese na oknih so postale neke vrste portal v svet otroških fantazij. Pripovedovalka (s stališča »jaz sem zdaj«) se spominja, da je kot odrasla oseba, ki živi v Zagrebu, nekoč med sprehodom naletela na enake zavese na oknu neke hiše. Ta dogodek je pisateljico spomnil na zavese iz njenega otroštva, na katerih je bila upodobljena gorata gozdnata pokrajina v modrozelenih barvah:

»Oni su bili za mene čitav jedan živ svijet, onako istinski i prav kao onaj što me okružavao... Bio je to neki robinzonski otok samoće i lutanja, otok čara i najčudesnijih doživljaja, gdje sam ja sama bez ikoga..., sama i mudra prolazila gudurama, gdje su se rušile bujice, verala se strminama i natjecala s divokozami...« (Marković 1941, 30).

Te okenske zavese simbolizirajo otroške sanje o pustolovčinah:

»sve to mora da je smirivalo one tajne pustolovne želje na dnu dječje duše i zadovoljavalo čežnju za doživljajima, opasnostima, smionostima, neobičnostima kakvih su puna srca dječja, samo jedna više, druga manje – čežnju koja se na najrazličnije načine izjavljuje i ostvaruje« (Marković 1941, 31).

Epizoda, v kateri so opisani velikonočni prazniki, je neposredno povezana z impulzom mobilnosti. Za avtobiografsko protagonistko je to čas njenega osebnega prebujenja. Pripovedovalka podrobno opisuje notranje procese – kako se v njej rojeva in utripa moč. »Prvo sveto mahnitaje« (Marković 1941, 55), ki ga nenadoma odkrije v svoji duši, kot zlato v zemlji. Pripovedovalka se spominja, kako se je v njej prvič prebudila želja po teku:

»Osjetila sam samo da trebam prostora i zraka da se produžim i proširim po miloj volji kao ptica u zraku. Osjetila sam neku neobuzdanu snagu u sebi, potrebu divlje trke, mahnitajanja, ludovanja...« (Marković 1941, 56).

»Bio je to prvi i najprvi moj osjećaj, prvo i najprvo moje buđenje. Prva bezimena ekstaza, prva neiskazana opojnost, a valjda i prvo moje nadahnuće...« (Marković 1941, 55).

Beg v neznanu

Že v otroštvu si pisateljice in njihove literarne osebe želijo novih izkušenj, včasih celo sanjajo o begu od doma. Gre za širjenje življenjskega prostora oz. za t. i. horizontalno mobilnost.

V avtobiografiji A. Karlin, v poglavju »Moja prva vožnja v neznanu« (»Meine erste Fahrt ins Blaue«) je opisan incident z vozičkom, kako je na sprehodu oče spustil iz rok voziček, ki se je skupaj z Almo speljal po klancu navzdol. »S svojimi devetimi meseci sem se odpeljala tako neustrašno in nepremišljeno, kot sem se kasneje odpeljala na oceane zemeljske oble.« (Karlin 2010, 9). Iz tega simboličnega prizora iz zgodnjega otroštva je očitno, da avtorica stilizira svojo lastno življenje kot avtobiografijo popotnice v daljne dežele.

Zagorkina protagonistka Mirjana večkrat poskuša pobegniti iz hiše, kjer se starši nenehno kregajo. Roman se začne s preprirom staršev: »U hodniku trka. Bjesomučni krik. Tresak vrata. U polumračnu sobu uleti žena. Za njom muškarac. U njezinoj ruci nož, u njegovoj puška.« (Zagorka 1990, 7). Prav ta prizor je postal prvi spomin male Mirjane: »prva svjesna slika, prvi osjećaj bivstva« (Zagorka 1990, 9). Rojstna hiša je za protagonistko zaprt prostor: »I sve više biva Mirjani u kući nesnosno. Žute zidine je stežu, strop je tišti, zatvoreni prostori uznemiruju, a prve sjene mraka zastrašuju. Traži svjetlost i širinu perivoja. Tamo joj se duša smiruje u pogledu na plave daljine što je zovu, vuku neznanim čarom« (Zagorka 1990, 10). Nekoč se je Mirjana igrala v bližini dvorca. Mati je poklicala njeno varuško Marto:

»Mirjana ostade sama u dvorištu. Samoća probudi u njezinoj duši nešto lagodno, prijatno, umirljivo. Nigdje nikoga. Svi su putovi otvoreni.

Pogled joj hvata daljinu, daleku, rastvorenu, ničim nezakrčenu.

Prvi osjećaj slobode.

I krene puteljkom. Ide neznatom sunčanom šumom. Tu je tako tiho. Ne čuje se majčina vika, ni očeva kletva, ni trka služinčadi. Ljupko je i milo« (Zagorka 1990,10)

Omeniti velja, da se v rojstni hiši skriva za otroka nevarnost, gozd pa ga sploh ne zastrašuje, je odprt, zaželen prostor. Drugič je Mirjani uspelo pobegniti s posestva v vas, h kmečkim otrokom, ki jo sprejmejo v svojo družbo.

Podobno Mirjanini izkušnji dojema prostor literarna oseba Zofke Kveder Lenka. Tako kot Mirjana sanja, da bi zapustila rojstno hišo, v kateri mora trpeti ne samo prepire staršev, ampak tudi njihove pretepe: »Imela sem očeta, ki me je tepel, in mater, ki me ni rada videla. ... Tako sem rasla, tepena od desne in leve ...« (Kveder 1939, 155) – pravi Lenka

že na prvi strani povesti. Pripovedovalka se spominja, kako je zbežala od doma na vrt, ležala na travi, gledala v nebo in sanjala o begu v neznane dežele: »... mislila sem na daljne, daljne dežele ... želela sem si daleč, daleč proč, tja v dežele, kjer rastejo cvetlice in drevesa, kakršnih še nisem videla in poznala ...« (Kveder 1939, 162). Včasih je Lenki uspelo zapustiti vrt, preplezala je ograjo in zapustila zaprt prostor vrta: »Večkrat sem s težavo splezala čez visoki, ostri, leseni plot in se spuščala na potovanja in odkrivanja daleč v polje. Pri tem sem čutila neko posebno pustolovsko zadoščenje in radost« (Kveder 1939, 163).

Tudi v drugih avtobiografskih delih Kveder pogosto piše o svoji želji po potovanjih. Tako v potopisu *V Sarajevem* prizna, da bi se rada znova vrnila v Bosno:

»Razume se, da človek pregleda mnogo zanimivih stvari, ali če pojde po mojih računih, pridem v Bosno še enkrat, in ne samo na teden dni. Tja v Travnik me mika, pa v Jajce, v Banjaloko, v Mostar, pa v – kakšno raztrgano vas. Tja v hribe, kjer se dobi samo kozje mleko in kisle slive! Tja me mika, zakaj lepa je ta zemlja, polna poezije, romantike!« (Kveder 2019, 388).

Enako hrepenenje po potovanjih Kveder podarja tudi svojim avtobiografskim likom. Najbolj nazoren primer je črtica *Moja prijateljica*, v kateri je želja po potovanju osrednja značilnost protagonistke, obsedene s to idejo. Besedilo se začne z besedami: »Imam prijateljico, ki ima čudne manije« (Kveder 1901, 713).

V nadaljevanju si poglejmo, ali lahko potovanja slovenskih, srbskih in hrvaških pisateljic razumemo kot »manijo« in kakšni so njihovi nameni.

Cilji potovanj

Kakšne cilje so zasledovale popotnice? Cilj svojega potovanja Alma Karlin vidi v spoznavanju novih dežel in njihovih običajev, v osvajanju prostora, pridobivanju podatkov. Tako opisuje svoje občutke, ko je prvič obiskala trope:

»Domov sem se vrnila na smrt utrujena in vendar nadpovprečno zadovoljna. To je bilo moje prvo srečanje s tropi. Tako se je moral počutiti Kolumb, ko se mu je blizu Barbadosa odprl nov svet. Ni mi bilo žal za nobeno žrtev. Hotela sem se učiti, pisati, risati in čudeže, ki sem jih doživljala, v polni meri posredovati tudi drugim« (Karlin 2006, 44).

V potopisih A. Karlin se pojavlja tema slave. Tako se pogosto, včasih ironično, primerja s Kolumbom: »... Zbolela sem za zahrbtno tegobo, ki se imenuje »otekla glava«. Bledla sem zaradi lastne veličine, se videla v vlogi modernega Kolumba, kako odkrivam novi svet in se začela resno pripravljati na osvajalni pohod« (Karlin 2006, 7). Naprej piše: »Stala sem na pragu zmagoslavne prihodnosti odkritelja in ohranila mirno kri« (Karlin 2006, 10). Že na začetku poti sanja o priznanju in slavi: »Čez

tri leta sem se nameravala vrniti, odeta v modrost in slavo ...» (Karlin 2006, 21).

Marica Gregorič-Stepančič med potovanjem po Skandinaviji tudi sanja o tem, da bi postala prva – želi biti prva Slovenka, ki je prestopila severni tečajnik. Pred njo, po njenih besedah, je to že storil prvi Slovenec, dr. Knific: »Spoprijateljila sem se zatorej z zavestjo, da bom vsaj prva Slovenka, ki je stopila na severni rt, kakor sem bila prva, ki je prestopila nekaj dni prej severni tečajnik« (Gregorič 1922, 76).

Marico Strnad so, kot že omenjeno, na pot prisilile okoliščine njenega osebnega življenja. A v *Pismu iz Rusije* se avtorica s psevdonimom Karandaš z ironijo predstavi kot misijonar, ki si zasluži občudovanja:

»Mačeha!.. Pisana mati!.. Zatirani in gladni pastorki. Ne, ne! Nič o tem, kajti človek pozabi v materinem naročju zlobo vsega sveta ... Oh, ti barbarska Rusija! Ko sem se odpravljal z doma na pot, godilo se mi je skoraj tako, kakor se pripoveduje o tistem mladeniču, ki si je domača vrata navezal na hrbet, da bi ga tuja ne bila po petah. Ali se smejite moji naivnosti? Bože moj, ali je to res smeha vredno, ako se človek seli iz države kulture in redu v necivilizovani svet? To je junaštvo, občudovanja vredno junaštvo, a ne smeha! Občudujte me torej kakor misijonarja, kateri prodira s križem v roki med – divjake! Hahaha... « (Strnad 1899,1).

Popotnica Jelena Dimitrijević prizna, da ima neusahljivo željo po popotovanju: »Ne, ovo nije pustolovina, ova žeđ za putovanjem, koju nisu mogle ugasiti ni bolest ni godine.« (Dimitrijević 1940, 11). Na drugem mestu piše: »Što sam više toga pića pila, sve sam veću žeđ osećala« (Dimitrijević 1940, 18). Po njenem mnenju je želja po potovanju posebna oblika odvisnosti, primerljiva celo z igrami na srečo: »Putovanje je što i opijum, duvan i alkohol. Čak i kocka« (Dimitrijević 1949, 17).

Potovanje Isidore Sekulić na sever, na Norveško, lahko po eni strani povežemo z vsesplošno očaranostjo nad severom in skandinavsko kulturo v 20. stoletju (Bodrova 2011), po drugi strani pa je bil sever v marsičem skladen z njenimi individualnimi lastnostmi, na primer z nagnjenostjo k asketskemu načinu življenja:

»Pitaćeš me: da li mi je teško u zemlji kamenja, leda i siromašnih ljudi? Pitaćeš me: zašto sam opet na severu kad ima krajeva gde se gazi cveće, gde sunce i stenu može da užari, i čoveku pravo u srce sija!

Zašto!

Zato što volim muku i anatemu. Volim kad uspropnice treba skakati za svaku mrvicu života i uspeha. Volim kad čoveka iz dana u dan glođe neki strah, a čovek se ume isceliti; ... Volim onoga koji kamen ore a ipak ima hleba...« (Sekulić 1971, 87).

Srbska pisateljica zasleduje tudi didaktične cilje; Skandinavija ji služi kot vzor. Ni naključje, da primerja Srbijo z Norveško. Nekateri so-

dobniki so ji celo očitali pomanjkanje domoljubja, saj je med balkansko vojno zapustila domovino.

Sekulić izpove ljubezen do severa, ki ga zoperstavi jugu, medtem ko Dimitrijević piše o ljubezen do vzhoda: »Ja imam dve ljubavi, jednu za Istok, drugu za Zapad; i nadjača, pobedi prva, ona što se u moje biće uvukla u mojoj ranoj mladosti...« (Dimitrijević 1918, 6).

Nedvomno je bila glavna gonilna sila številnih popotnic radovednost¹², želja po lastnih izkušnjah in potrjevanju prej pridobljenih informacij.

Tako je Dimitrijević, katere biografija je bila povezana s turško kulturo (v mladosti, ko je živela v južni Srbiji, je spoznala življenje tamkajšnjih haremov, čemur je posvetila knjigo *Pisma iz Niša o haremima*, 1897), v potopisu *Pisma iz Soluna* prizna, da jo je pretresla informacija o mladoturški revoluciji leta 1908, o kateri je izvedela iz časopisa. V članku je bilo zapisano, da so se turške ženske z nepokritimi glavami podale na ulice. Srbsko pisateljico je to tako vznemirilo, da je spremenila svoje načrte: »Ti znaš da sam se sad bila spremila za Evropu, pa... Ti znaš zašto sam okrenula put u Aziju. Onaj jedan dopis u jednim našim novinama, da su se Turkinje razvile, da idu ulicama s ljudima, žene s muževima, na mene je silno uticao« (Dimitrijević 1918, 6). Po besedah Dimitrijević je odpotovala v Solun »s mnogo radosti i radoznalosti« (Dimitrijević 1918, 7). Velik del tega potopisa se osredotoča na žensko vprašanje v Turčiji.

Tudi Alma Karlin v svojih delih razmišlja o položaju žensk, zato v potopisih med drugim skuša opozoriti ženske, ki se nenadoma odločijo za potovanje. Ni naključje, da pogosto piše o težavah na potovanjih, zlasti za ženske. Dejstvo, da sama premaguje tovrstne izzive, pomembno prispeva k njenemu ugledu, dviguje njen status. Zaradi pridobivanja edinstvenih izkušenj je tudi sama edinstvena. V njenem besedilu je jasno zaznaven namen samopredstavitve kot pogumne in samostojne popotnice.

Pisateljice na potovanju pridobivajo edinstvene izkušnje in vtise ter odkrivajo nove prostore¹³, kar neizogibno vpliva tudi na njih. S spoznavanjem Drugega (drugih držav in narodov) se oblikuje njihova samopodoba. V takšnem kontekstu je upravičeno govoriti o spremembah družbenega statusa ženske, ki zapusti svoje običajno okolje; potovanje namreč simbolizira prestop meje in pridobitev svobode ter spodbuja iskanje nove identitete.

¹² Motiv radovednosti je prisoten tudi v pesmi *Le Voyage* Charlesa Baudelaira: »La Curiosité nous tourmente et nous roule« (Baudelaire 1996, 109).

¹³ O prostorih svobode v delih slovenskih pisateljic gl. Mihurko Poniž (2013).

Stekleni zidovi in stropi

Vendar pa mobilnost ne odpira vedno prostorov svobode; nasprotno, sprememba okolja oz. znanega konteksta lahko prinaša tveganja. Mobilnost lahko pomeni izpostavljenost – ženska se v velikem mestu ali tujini ne počuti zmeraj varno. Eden ključnih aspektov feministične geografije je tako geografija strahu (geographies of fear; Valentine 1989), v skladu s katero je prostor predstavljen kot družbeno konstruiran in povezan s hierarhijami moči, in sicer s hierarhijami spolov. »Feministične geografinje in urbane teoretičarke trdijo, da je prostor odvisen od spola in da ima ta odvisnost globoke posledice za ženske« (Doan 2010, 635). To prostorsko neenakost dopolnjuje filozofski koncept ženske kot Drugega, ki se je izoblikoval v okviru eksistencializma. V študijah spola se pogosto izpostavlja, da je bila ženska skozi zgodovino obravnavana kot Drugi, kot bitje, ki se zatira v družbi in se šteje za drugorazredno (de Beauvoir). Ta diskriminirani položaj se pogosto odraža tudi v izbranih besedilih.

Kot je že bilo omenjeno, imata obe deli Alme Karlin podnaslov *Tragedija ženske*. Na takšen način pisateljica poudarja pripadnost ženskemu spolu. V besedilu pogosto srečamo razmišljanja o tem, kako je ženski težko potovati. Karlin naleti na praktične težave, ki jih pogumno prenaša, pa tudi na večkratne poskuse posilstva (čeprav ji vsakič, kot pravi, uspe uiti posiljevalcu oz. »moškemu dvonožcu«). Po enem takih napadov piše: »In drei Tagen war ich auscolumbust« (Karlin 1930, 71). »Čez tri dni je kolumbovsko navdušenje zamrlo ... Od tod naprej sem poznala svoje meje, poleg tega pa sem se naučila, kaj je groza. Začetni pogum je izginil. Odslej sem hodila skozi življenje kot ženska, ne kot neumno dekletce ...« (Karlin 2006, 85). V tem primeru Karlin uporablja neologizem *auscolumbust*, zanjo, ki je sanjala, da bi postala drugi Kolumb, to pomeni, da se mora posloviti od neomejenih možnosti. Zaveda se, da je kot ženska omejena v premikanju.

Med ovirami za potovanja pisateljic so bile tudi finance. Primer Karlin izstopa kot izrazito edinstven: osem let je potovala brez premora in brez spremstva, potovanja si je financirala sama, ob tem pa služila z zasebnimi učnimi urami, prevajanjem in različnimi začasnimi zaposlitvami (med drugim je delala na veleposlaništvu v Tokiu). V primerjavi z drugimi redkimi in nenavadnimi ženskimi potovanji razkriva Almina izkušnja svojo specifičnost tako v nemško govorečem kot tudi v južno-slovanskem prostoru.

Črtica Zofke Kveder *Moja prijateljica* (1901) ponuja značilen primer, v katerem pripovedovalka tematizira hrepenenje svoje znanke po potovanjih: »Zemljevide ljubi bolj od lirskih poezij, geografija je najljubši predmet njenih pogovorov, in kar nad vse jo zanimajo vozni tarife železnic in parobrodov. Kako lepo doneče ime kakega mesta, ki leži v drugem delu sveta ..., jo spravi naravnost v ekstazo« (Kveder 1901,

713). Glavna ovira je bila pomanjkanje finančnih sredstev: znanka si potovanj v oddaljene dežele preprosto ni mogla privoščiti.

Tudi v primerih, ko je nekaterim rojakinjam Alme Karlin (Marija Kmet, Marica Strnad Cizerlj, Marica Gregorič Stepančič idr.) uspelo odpotovati, ta potovanja niso bila tako dolgotrajna. Kot je znano, je Marija Kmet dobila mesto učiteljice v tržaški šoli Društva Cirila in Metoda. Čar cesarskega Trsta s središčem na morski obali jo popolnoma prevzame:

»Šla sem kar tjavendan po ulicah in se zagledala: pred menoj široka cesta kalne vode in čolni in jadrnice so zibaje se sanjale na njej. To je bil kanal, in zadaj morje: sivo, mračno in polno skrivnosti. Zapiskala je sirena, velikanska senca se je motovnila po morju, in potem je zašumelo in zahroplo; klic s te strani, z one strani; črn dim kakor strah, in ladja je odplula, kdo ve kam. Morda v Afriko, morda v Azijo, morda v Ameriko, Avstralijo; kdo ve kam« (Kmet 1933, 45).

Očitno je, da je mesto za avtorico odprto prostor, poln možnosti. Pisateljica pa ni odpotovala v Azijo ali Ameriko (za razliko od Alme Karlin, ki je prav iz Trsta začela svoje potovanje okrog sveta), ampak je šla do Benetk ter pozneje potovala po Bosni in hrvaški obali. V avtobiografiji Marije Kmet se poleg šole, njenega delovnega mesta, pojavljajo tipični urbani prostori: ulice, kavarne in gledališča (Teatro Verdi). »Uživala, pila sem ta Trst, srkala ga vase in ga nosila s seboj domov. Drobila sem se na stotere kosce« (Kmet 1933, 47).

Vendar so tudi nanjo prežale nevarnosti, saj so se po izbruhu prve svetovne vojne spopadi med italijanskimi iredentisti in slovenskimi nacionalisti stopnjevali. Pisateljica je trpela lakoto in ni mogla brez strahu hoditi po tržaških ulicah: na »slovanske učiteljice (maestre scia-ve)« (Kmet 1933, 62) so metali kamenje, nad mestom so krožila vojaška letala. Mnogi Slovenci so morali zapustiti Trst, ko je po razpadu Avstro-Ogrske prešel pod Italijo. Zaradi zgodovinskih dogodkov, sprememb državnih mej je bila Marija Kmet prisiljena oditi v Ljubljano.

Zagorkin lik Mirjana s socialno mobilnostjo skuša preseči družbene omejitve, bori se za prisotnost v družbenem in političnem prostoru. Pri tem je feministična problematika romana *Kamen na cesti* tesno povezana z nacionalno. Starša sta Mirjano poročila z Madžarom, po poroki v rojstni hiši sta se mladoporočenca odpravila na madžarsko ozemlje. V poglavju z zgovornim naslovom »U raskoši tuđine« je opisano, kako Mirjano njen mož Nadž pripelje v Pešto, da bi ji pokazal lepote madžarske prestolnice: »Svagog časa silaze, gledaju, ogledavaju se jer Mirjana mora vidjeti i orijaške zgrade i sjajne palače i bogate riznice, muzeje, galerije i raskošne odaje kraljevskog dvorca, mora jesti u blistavom hotelu ...« (Zagorka 1990, 267).

Vendar avtobiografske protagonistke, ki je bila še kot otrok naklonjena boju za neodvisnost Hrvatov od Madžarov in je nato aktivno sodelovala pri narodnoosvobodilnem gibanju, razkošje in lesk velikega mesta ne osvojita, vsa lepota Pešte ji je tuja.

Soproj je Mirjani prepovedal uporabo materne jezika, tako da je sorodnikom morala pisati pisma ne v hrvaščini, ampak v nemščini, ker je mož nadziral njeno celotno dopisovanje. Navsezadnje je Mirjana po mučnem skupnem življenju zbežala v Zagreb. To mesto je imela za »svoje«. Ko se je sama znašla v ljubljenu mestu, pa se je soočila z novo težavo. Hrvaška ženska se konec 19. in na začetku 20. stoletja ni mogla sama sprehajati po mestu, nihče ji ni hotel oddati sobe v najem. V tem pogledu je pomemben prizor v kavarni (kavarne so sestavni del prostora velikih mest), kjer je protagonistka želela nekaj pojedsti, moški za sosednjo mizo pa so jo sprejeli kot prostitutko. Vendar Mirjana ne obupa in reče: »Njima se mora sve oprostiti. Malo su pili. Ništa zato, ništa. Doma sam. Velika je to sreća!« (Zagorka 1990: 399). Poglavje z naslovom »U opojnosti« opisuje, kako Mirjana hodi sama po zagrebškem drevoredu in uživa v svojem ljubljenu mestu: »Lijepo je na svijetu kad je čovjek doma« (Zagorka 1990, 399). Vendar to ekstazo krši prijatelj avtobiografske literarne osebe, ki jo skuša »streziniti«. Pove ji, da jo vsi gledajo, ker hodi sama, saj se v javnih prostorih brez spremstva ne pojavi nobena ženska. Končno s pomočjo prijateljev Mirjani uspe najti tako sobo kot službo, in sicer začne delati kot novinarka pri časopisu, a vse svoje članke podpisuje z moškim psevdonomom in v primerjavi z moškimi kolegi prejema polovično plačo. Mirjana piše tudi poezijo in se aktivno ukvarja s politiko.

Učinki mobilnosti

Med različnimi vrstami mobilnosti je pogosto težko začrtati jasne meje, saj so te med seboj prepletene. Svoboda gibanja je denimo odvisna od družbenega statusa in materialnega položaja, kar lahko ponazorimo z intenzivnostjo in specifičnostjo potovanja pisateljic Karlin in Dimitrijević. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali mobilnost spreminja ženski subjekt? Kako se ta subjekt razvija? Kakšni so učinki mobilnosti?

Nedvomno je za literarno vedo najpomembnejši rezultat mobilnosti pisno besedilo. Vendar pa je bil tudi za same avtorice nastanek literarnega dela pomemben dosežek. Preučevana avtobiografska besedila »jugoslovanskih« pisateljic so nastala kot posledica različnih oblik mobilnosti. Pisanje besedil lahko razumemo kot manifestacijo vertikalne družbene oz. poklicne mobilnosti. Z objavo svojih del so se pisateljice uveljavile v družbi in prispevale k spremembi lastnega družbenega statusa. Refleksija o poklicni mobilnosti se pojavlja v nekaterih njihovih avtobiografskih besedilih. Povezava med geografsko in družbeno mobilnostjo je najbolj izrazita pri Almi Karlin: potuje kot pisateljica, ki zbira gradivo za svoja dela, svoje dosežke pa deli z bralci – omenja svoje knjige ali časopisne prispevke ter razkriva, koliko časa je preživela za pisalnim strojem Eriko. Potovanja prispevajo k dvigu njenega statusa in

omogočajo kopičenje simbolnega kapitala. V tem kontekstu potovanje postane simbol prestiža v tedanji civilni družbi.

Mobilnost žensk in njihova potovanja so pomembno prispevali k oblikovanju ženskega subjekta. Ob spremembi znanega konteksta oz. prostora posameznica pridobiva večjo zavest o sebi ter postopno oblikuje svojo identiteto – spolno, nacionalno in drugo. Prav stik z novim okoljem oz. bivanje na mejah kultur spodbuja večjo zaznavo lastne pripadnosti in kulturnih vzorcev. Oddaljenost od domačega prostora in izstop iz ustaljenega konteksta omogočata refleksijo tako lastne identitete kot tudi samega družbenega okvirja. Srečanje z Drugim postane ključni trenutek v procesu razumevanja Svojega. Vsaka izmed obravnavanih pisateljic je imela izkušnjo komunikacije s pripadniki drugih narodov in nosilci drugačnih kulturnih tradicij.

Mobilnost postane za pisateljice sredstvo samospoznavanja in samokreacije. Kot nazoren primer oblikovanja ženskega subjekta v gibanju lahko navedemo razmislek Zofke Kveder o izostrenem doživljanju med potovanji: »In doživela bi bila sila veliko, zakaj kadarkoli grem kam, se podeseterim v gledanju, poslušanju, v vsem« (Kveder 2019, 378). Potovanje je za pisateljico način, s katerim lahko intenzivira svoje čutenje. Posebej zanimiv je tudi njen premislek o življenju kot umetniškem ustvarjanju, ki ga v tem kontekstu lahko povežemo s procesom samooblikovanja: »In kadar grem na pot, sem vselej taka umetnica sama zase« (Kveder 2019, 378).

Sklep

V ospredje te raziskave so bile postavljene le nekatere oblike mobilnosti (geografska, družbena, poklicna). Nedvomno je spolna pripadnost vplivala tako na geografsko kot tudi na poklicno in družbeno mobilnost – na primer na možnost oz. nemožnost politične kariere (udeležba lika Zagorke v volilni kampanji). Učiteljski poklic pa lahko štejejo za svojevrsten »stekleni zid«, »horizontalno spolno segregacijo dela, ko imajo ženske manjši dostop do poklicev in vrst dejavnosti, ki kasneje omogočajo pomemben vertikalni, karierni vzpon« (Ševčenko 2016, 182).

Očitno je, da mobilnost ni zgolj sredstvo osvoboditve, temveč tudi način soočanja z lastnimi mejami. Literarna besedila je hkrati mogoče razumeti kot materialno oprijemljiv rezultat mobilnosti, ustvarjalni proces samooblikovanja, 'fiktionalizacije sebe', način pridobivanja svobode, transgresije. Z objavo svojih del so se pisateljice uveljavile v družbenem in kulturnem prostoru, pogosto spremenile svoj družbeni položaj in se, če uporabimo slogovno nekoliko bolj zaznamovan izraz, »vpisale v zgodovino«.

Viri

- Baudelaire, Charles. 1996. *Les Fleurs du mal*. Paris: EDDL.
- Dimitrijević, Jelena. 1918. *Pisma iz Soluna*. Sarajevo: izdavač I. Đ. Đurđević.
- Dimitrijević, Jelena. 1940. *Sedam mora i tri okeana. Putem oko sveta*. Beograd: Državna štamparija.
- Gregorič-Stepančič, Marica. 1922. »Izprehod po Skandinaviji«. *Jadranka* 7 (2): 76–77.
- Jurić Zagorka, Marija. 1990. *Kamen na cesti*. Zagreb: Mladost.
- Karlin, Alma M. 2006. *Samotno potovanje v daljne dežele*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Karlin, Alma M. 2010. *Sama: iz otroštva in mladosti*. Celje: In lingua.
- Karlin, Alma M. 1930. *Einsame Weltreise: die Tragödie einer Frau*. Minden in Westfalen; Berlin: W. Köhler.
- Kmet, Marija. 1933 *Moja pota*. Groblje: Misijonska tiskarna.
- Kveder, Zofka. 1901. »Moja prijateljica«. *Ljubljanski zvon* 11 (21): 713–717.
- Kveder, Zofka. 1939. *Izbrano delo Zofke Kvedrove*. 2. Ljubljana: Ženska založba; Belo-modra knjižnica.
- Kveder, Zofka. 2019. *Zbrano delo*. Knjiga 5, Dramatika, članki, feljtoni. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Založba ZRC.
- Marković, Zdenka. 1941. *Prozori moga djetinjstva. Moj bijeg iz grada*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnica.
- Sekulić, Isidora. 1971. *Proza*. Srpska književnost u sto knjiga, knjiga 73. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Srpska književna zadruga.
- Strnad Cizerlj, Marica 1899: »Pismo iz Rusije. Spomini s potovanja«. *Slovenski narod* 268: 1.

Literatura

- Barta, Dominik. 2015. *Autobiografieren: erkenntnistheoretische Analyse einer literarischen Tätigkeit*. Paderborn: Fink.
- Bodrova, Anna G. 2011. »Mif o severe v tvorčestve Isidory Sekulić«. *Serbian Studies Research* 1 (2): 143–152.
- Bodrova, Anna G. 2014. »Meždu slavjanskim i germanskim: problema nacional'noj identičnosti v biografiji i tvorčestve Al'my Karlin«. V *Segmenty identičnosti v tvorčestve zarubežnyh slavjanskih pisatelej*, ur. Marina Kotova, 49–64. Sankt Peterburg: izdatel'stvo SPbGU.
- Braidotti, Rosi. 2001. »Putjom nomadizma«. V *Vvedenie v gendernye issledovanija* 1 (hrestomatija), ur. Sergej Žerebkin, 137–163. Harkov; Sankt-Peterburg: Aleteja.
- Colonna, Vincent. 1989. *L'Autofiction (essai sur la fictionnalisation de soi en Littérature)*. Doctorat de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales.
- Colonna, Vincent 2004. *Autofiction et autres mythomanies littéraires*. Auch: Tristram.

- Denisova, Alla, ur. 2002. *Slovar' gendernyh terminov*. Moskva: Informacija XXI vek. Dostopno na: <http://www.owl.ru/gender/index.htm>
- Doan, Petra L. 2010. »The tyranny of gendered spaces–reflections from beyond the gender dichotomy«. *Gender, Place and Culture* 5 (17): 635–654. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2010.503121>
- Golovnjov, Andrej V. 2009. *Antropologija dviženija (drevnosti Severnoj Evraziji)*. Ekaterinburg: UrO RAN; Volot.
- Gölz, Christine. 2010. »Putešestvija vo vremena graždanskoj vojny«. V *Beglye vzgljady. Novoe pročtenie russkih travelogov pervoj tretj XX veka*, ur. Wolfgang Stephan Kissel, 82–106. Moskva: NLO.
- Greenblatt, Stephen, ur. 2010. *Cultural mobility: a manifesto*. New York: Cambridge University Press.
- Gusdorf, Georges. 1991. *Auto-bio-graphie*. Paris: Les Éditions Odile Jacob.
- Habinger, Gabriele. 2006. *Frauen Reisen in die Fremde. Diskurse und Repräsentationen von reisenden Europäerinnen im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert*. Wien: Promedia.
- Koch, Magdalena. 2005. »Gender diskurs u akciji. Naratološke transgresije kod spisateljica na početku dvadesetog veka. Slučaj: Jelena Dimitrijević«. V *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 34 (2): 255–268. Beograd: MSC.
- Konstantinou, Ariadne. 2018. *Female Mobility and Gendered Space in Ancient Greek Myth*. London: Bloomsbury Academic.
- Krause, Johannes in Thomas Trappe. 2019. *Die Reise unserer Gene: Eine Geschichte über uns und unsere Vorfahren*. Berlin: Propyläen.
- Lejeune, Philippe. 1975. *Le pacte autobiographique*. Paris: ed. Seuil.
- De Man, Paul. 1984. *Rhetoric of Romanticism*. New York: Columbia University Press.
- Mihurko Poniž, Katja. 2003. *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta.
- Mihurko Poniž, Katja. 2012. »Marija Kmet«. V *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Alenka Šelih in dr., 243–246. Ljubljana: Tuma in SAZU.
- Mihurko Poniž, Katja. 2013. »Odkrivanje in osvajanje prostorov svobode v delih zgodnjih slovenskih literarnih ustvarjalk«. *Slavistična revija* 4 (61): 575–589. Dostopno na: https://srl.si/sql_pdf/SRL_2013_4_04.pdf (pristupljeno julij 2025.)
- Paul, Janina Christine. 2013. *Reiseschriftstellerinnen zwischen Orient und Okzident: Analyse ausgewählter Reiseberichte des 19. Jahrhunderts; weibliche Rollenvorstellungen, Selbstrepräsentationen und Erfahrungen der Fremde*. Würzburg: Ergon-Verlag.
- Pelz, Annegret. 1993. *Reisen durch die eigene Fremde: Reiseliteratur von Frauen als autogeographische Schriften*. Köln: Böhlau.
- Pratt, Geraldine in Susan Hanson. 1994. »Geography and the construction of difference«. *Gender, Place and Culture* 1(1): 5–29. <https://doi.org/10.1080/09663699408721198>

- Sablić Tomić, Helena. 2008 »Počeci slavonskog ženskog pisma«. *Dani Hvarskoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 34 (1): 77–88. <https://hrcak.srce.hr/file/108501>
- Slapšak, Svetlana. 1998. »Haremi, nomadi: Jelena Dimitrijević«. *ProFemina* 15–16 (jesen–zima): 137–149.
- Sorokin, Pitirim A. 1992. *Čelovek. Civilizacija. Obščestvo*. Moskva: Politizdat.
- Ševčenko, Zoja. V. 2016. *Slovník gendernih terminiv*. Čerkasy: Čabanenko.
- Tippner, Anja in Christopher F. Laferl. 2016. »Vorwort«. V *Texte zur Theorie der Auto/Biographie*, ur. Anja Tippner in Christopher F. Laferl, 9–42. Stuttgart: Reclam.
- Tippner, Anja in Christopher F. Laferl. 2014. *Künstlerinszenierungen. Performatives Selbst und auto/biographische Narration*. Bielefeld: transcript.
- Urry, John. 2012. *Mobilnosti*. Moskva: Praxis.
- Valentine, Gill. 1989. »The geography of women's fear«. *Area* 21: 385–390.
- Verginella, Marta. 2012. »Marica Gregorič Stepančič«. V *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Alenka Šelih idr., 139–141. Ljubljana: Tuma in SAZU.
- Wagner-Egelhaaf, Martina, ur. 2013. *Auto(r)fiktion: literarische Verfahren der Selbstkonstruktion*. Bielefeld: Aisthesis.
- Wagner-Egelhaaf, Martina. 2017. *Autobiographieforschung : alte Fragen - neue Perspektiven*. Paderborn: Schöningh.
- Zajc-Cizelj, Ivanka. 2012. »Marica Strnad-Cizerlj«. V *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Alenka Šelih idr., 129–133. Ljubljana: Tuma in SAZU.

Anna Bodrova
Univerzitet „Sapienza“
Fakultet za filologiju i filozofiju
Odeljenje za evropske, američke i međukulturne studije
Rim, Italija
anna.bodrova@uniroma1.it
<https://orcid.org/0000-0002-8625-6589>

MOBILNOST U AUTOBIOGRAFSKIM DELIMA SLOVENAČKIH, SRPSKIH I HRVATSKIH SPISATELJICA IZ PRVE POLOVINE 20. VEKA

Rad je posvećen autobiografskim tekstovima iz prve polovine 20. veka koje su stvorile slovenačke spisateljice Marica Strnad, Marica Gregorič Stepančič, Marija Kmet, srpske autorke Isidora Sekulić i Jelena Dimitrijević, hrvatske spisateljice Marija Jurić Zagorka i Zdenka Marković, kao i autorke hibridnog nacionalnog identiteta Alma M. Karlin i Zofka Kveder. Sve ove spisateljice stvarale su u periodu kada su se žene borile za svoja prava; mnoge od njih su bile aktivistkinje ženskog pokreta pa su se u svojim delima bavile ženskim pitanjem. Sloboda kretanja bila je jedno od prava koje su žene u tom periodu počele da ostvaruju. Procesi emancipacije žena na slovenskom Balkanu bili su tesno povezani

sa borbom za nacionalno oslobođenje (od Austro-Ugarske, Osmanskog carstva, Italije). Rad istražuje određene vrste mobilnosti (geografska, društvena, profesionalna) ne samo kao sredstvo emancipacije, već i kao način upoznavanja sopstvenih granica. Ženska mobilnost doprinela je oblikovanju ženskog subjekta. Članak se zasniva na feminističkoj teoriji subjekta koja odbacuje patrijarhalnu tradiciju binarnih opozicija, gde je muškarac postavljen kao subjekat, a žena kao objekat. Autofikcijski tekstovi imaju ključnu ulogu u uspostavljanju ženskog subjekta i njegovoj kulturnoj reprezentaciji.

Ključne reči: ženska mobilnost, autofikcija, slovenačka književnost, srpska književnost, hrvatska književnost

Anna Bodrova
Sapienza University
Faculty of Humanities and Philosophy
Department of European, American and Intercultural Studies
Rome, Italy
anna.bodrova@uniroma1.it
<https://orcid.org/0000-0002-8625-6589>

MOBILITY IN AUTOBIOGRAPHICAL TEXTS BY SLOVENIAN, SERBIAN, AND CROATIAN WOMEN WRITERS IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

This paper discusses autobiographical texts from the first half of the 20th century written by the Slovenian authors Marica Strnad, Marica Gregorič Stepančič, and Marija Kmet; Serbian authors Isidora Sekulić and Jelena Dimitrijević; Croatian authors Marija Jurić Zagorka and Zdenka Marković; as well as authors with hybrid national identities – Alma M. Karlin and Zofka Kveder. All these writers created their works during a period when women were fighting for their rights; many of them were activists in the women's movement, and their works address the "woman question." Freedom of movement was a right that women began to assert during that time. The emancipation processes of women in the Slavic Balkans were closely linked to the struggle for national liberation (from Austria-Hungary, the Ottoman Empire, Italy). This paper examines various types of mobility (geographical, social, professional) not only as means of emancipation but also as ways of exploring and understanding one's own limits. Women's mobility contributed significantly to the formation of the female subject. The article is based on feminist theories of subjectivity that reject the patriarchal tradition of binary oppositions, where the male is positioned as a subject and the female as an object. Autofictional texts play a key role in the establishment of the female subject and its cultural representation.

Keywords: female mobility, autofiction, Slovenian literature, Serbian literature, Croatian literature

Prejeto / Priljeno / Received: 01. 07. 2025.
Sprejeto / Prihvaćeno / Accepted: 11. 12. 2025.